

KATTA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MULOQOT XUSUSIYATLARI

Narimbaeva L.K.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti, ptdagogika fanlari
bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Musaeva G.M.

ChDPU Maktabgacha ta'lim fakultetining 21.9 guruh talabasi

Tayanch so'zlar: kommunikativ, qobiliyat, aqliy jarayonlar, rivojlanish, ko'nikma, motivatsiya, хотира, идрок, komponenti, bilim sohasi, muloqot, kollektiv.

Ключевые слова: коммуникативность, способности, психические процессы, развитие, умение, мотивация, память, восприятие, компонент, область знаний, общение, коллектив.

Key words: communication skills, abilities, mental processes, development, skill, motivation, memory, perception, component, area of knowledge, communication, team.

Резюме:

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish xususiyatlari yoritilgan. Kommunikativ qobiliyatlarning komponenti - bilim sohasi - bolaning samarali muloqot qilish normalari va qoidalari keng yoritilgan.

Резюме:

В статье описаны особенности развития коммуникативных способностей детей дошкольного возраста. Компонент коммуникативных способностей - область знаний - широко освещены нормы и правила эффективного общения ребенка.

Summary:

The article describes the features of the development of communicative abilities of preschool children. The component of communicative abilities - the area of knowledge - is widely covered by the norms and rules of effective communication of the child.

Zamonaviy jamiyat shaxsning kommunikativ faoliyatiga yuqori talablar qo'yadi. Jamiyatga o'z fikrini to'g'ri ifoda eta oladigan, har qanday hayotiy vaziyatlarda yechim topa oladigan ijodkor shaxslar kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar osonlik bilan yangi bilimlarni egallaydilar, rivojlangan ko'nikma va qobiliyatlarni saqlab qoladilar va saqlab qoladilar. Ijtimoiy-madaniy makonning dinamizmi zamonaviy odamdan moslashuvchan adaptiv mexanizmlar asosida harakat qilishni talab qiladi, ularning shakllanishi

va rivojlanishi maktabgacha yoshdagi bolalik davridan boshlanadi. Ushbu mexanizmlardan biri muloqot qilish qobiliyatidir.

Aloqa sohasi inson mavjud bo'lgan ijtimoiy makonning zaruriy qismidir. Zamonaviy sharoitda, keskinlik va beqaror barqarorlik sub'ekt hayotining barcha sohalarini tavsiflaganda, kommunikativ faoliyat alohida ahamiyatga ega.

Rus tili lug'atiga murojaat qilib, biz aloqaning quyidagi ta'riflarini oldik. S.I.Ozhegovning rus tilining izohli lug'atida "muloqot" xabar, aloqa sifatida talqin qilinadi. Nutq aloqa vositasi sifatida [6].

"Aloqa" va "muloqot" tushunchalarining sinonimlari lug'atida yaqin sinonimlar sifatida tavsiflanadi, bu bizga bu atamalarni ekvivalent deb hisoblash imkonini beradi [5].

Keling, muloqotga oid boshqa qarashlarni ko'rib chiqaylik. O. M. Kazartsevaning fikriga ko'ra, muloqot "o'zaro ma'lumot almashish va suhbatdoshlarning bir-biriga ta'siri, ular o'rtasidagi munosabatlar, munosabatlar, niyatlar, maqsadlar, nafaqat ma'lumotlarning harakatiga olib keladigan, balki hamma narsani hisobga olgan holda bir-biriga ta'sir qilishdir. odamlar almashadigan bilim, ma'lumot, fikr-mulohazalarni aniqlashtirish va boyitish» [9].

Psixolog S. L. Rubinshteyn muloqotni "birgalikda faoliyatga bo'lgan ehtiyojlar va ma'lumot almashish, o'zaro ta'sirning yagona strategiyasini ishlab chiqish, boshqa shaxsni idrok etish va tushunishni o'z ichiga olgan ehtiyojlar natijasida yuzaga keladigan odamlar o'rtasida aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab, ko'p qirrali jarayoni" deb hisoblaydi. [16, b. 56].

Muloqot ijtimoiy faoliyatning birinchi turi bo'lib, uning yordamida bola o'zining shaxsiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni oladi. U bilim va ko'nikmalarni egallash vositasi bo'lib xizmat qiladi; shaxsning qobiliyatlari, xarakteri, o'z-o'zini anglashi va shaxsiy fazilatlarini shakllantiradi va rivojlantiradi. Inson jamiyatga kirib kelganda muloqot jarayonida shaxsga aylanadi, u bilan o'z mavjudligining har bir daqiqasida o'zaro munosabatda bo'ladi.

Bola hayotining birinchi kunlaridanoq muloqot uning psixologik rivojlanishidagi eng muhim omillardan biridir. Shunga o'xshash ta'sirni bolaning aqliy rivojlanishining turli sohalarida kuzatish mumkin: muloqot sohasida, bolalarning qiziqishi sohasida; ularning hissiy tajribalari sohasida; kattalarga muhabbatni shakllantirishda; nutqni o'zlashtirish sohasida; bolalarning shaxsiyati va o'zini o'zi anglash sohasida.

Bolaning bir-biri bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoji uning hayotining 3-yilida allaqachon paydo bo'ladi. L.M.Shipitsinaning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, muloqotning dastlabki shakllari ko'p jihatdan ularning keyingi rivojlanishini belgilaydi va shaxsning shaxsiyatiga, uning atrofidagi odamlarga, o'ziga, dunyoga bo'lgan munosabatiga ta'sir qiladi.[10].

Faqat boshqa bolalar bilan muloqotda bola odamlar bilan til topishishni o'rganadi va shu bilan birga o'z huquqlarini himoya qiladi. Bunday munosabatlarning birinchi tajribasi shaxsiy rivojlanishning keyingi poydevori bo'ladi. Tengdoshlarga bo'lgan qiziqish kattalarnikiga qaraganda biroz kechroq paydo bo'ladi. Bolaning tengdoshlari bilan muloqoti turli uyushmalarda sodir bo'ladi. Boshqa bolalar bilan aloqalarning rivojlanishi faoliyatning tabiati va bolaning uni amalga oshirish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

Psixologiya fani kommunikativ faoliyat katta maktabgacha yoshda boshlanadi va eng jadal rivojlanadi. Bu shuni anglatadiki, bu davrda bolalar kichik maktab o'quvchilariga qaraganda muloqotga ko'proq ehtiyoj sezadilar. Bundan tashqari, bu yoshda bolalar o'z xatti-harakatlarini ixtiyoriy ravishda nazorat qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar, kommunikativ faoliyatning barcha tarkibiy qismlari shakllanish bosqichida; Aynan tengdoshlar bilan muloqotning o'rnatilishi va uning maktabgacha yoshdagi rivojlanishi munosabati bilan odamlar o'rtasidagi munosabatlar normalarini yanada o'zlashtirish zarurati yanada keskinlashadi. Kattalar bilan muloqot qilishda bola ijtimoiy tajribaga ega bo'ladi va tengdoshlari bilan aloqada bo'lib, uni boyitadi. Bundan tashqari, tengdoshlari bilan muloqot qilishda, katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bola turli xil aloqa muammolarini hal qilish imkoniyatiga ega va ma'lum qoidalarga muvofiq boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishni o'rganadi. Bola o'zini ijtimoiy munosabatlar tizimidagi sub'ekt sifatida taniy boshlaydi.

Kommunikativ qobiliyatlarning ikkinchi komponenti - bilim sohasi - bolaning samarali muloqot qilish normalari va qoidalarini qanchalik tushunishi bilan belgilanadi. Bu bilim, shuningdek, kattalar bilan o'zaro munosabatda shakllanadi, ular o'zlarining namunasi bilan bolaga boshqa odam bilan qanday aloqa qilishni, suhbatni qanday davom ettirish va yakunlashni, yuzaga keladigan nizolarni qanday hal qilishni ko'rsatadilar. Bolaning muloqot usullari va vositalari haqidagi ichki g'oyalari ota-onalar, o'qituvchilar va boshqa bolalar bilan kundalik o'zaro munosabatlarda sezilmaydigan tarzda shakllanadi.

Har qanday faoliyatni, shu jumladan muloqotni tashkil etish maktabgacha yoshdagi bolalardan ma'lum ko'nikmalarni talab qiladi. Agar mahorat "ma'lum qoidalarga muvofiq har qanday harakatni amalga oshirish qobiliyati" bo'lsa, A. A. Maksimovanning fikriga ko'ra, kommunikativ ko'nikmalar "sub'ektlarning

ongli kommunikativ harakatlari va ularning xatti-harakatlarini to'g'ri tuzish va uni vazifalarga muvofiq boshqarish qobiliyati" deb tushunish mumkin. aloqa" [7, p. 3].

Binobarin, bolalarni o'z muloqotini muloqot darajasiga olib chiqish yoki boshqacha aytganda, ularning muloqotiga ma'no berishni o'rgatish maqsadini qo'ygan o'qituvchi bolalarda ma'lum muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishi kerak.

Bizning fikrimizcha, maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishning ahamiyati mashhur bolalar psixologi M.I.Lisina tomonidan belgilanadi: "Agar bolalik davrida bolaning muloqot qilish qobiliyati etarli darajada rivojlanmagan bo'lsa, unda kelajakda u shaxslararo munosabatlarga ega bo'lishi mumkin. Voyaga etgan odamda ularni hal qilish va tuzatish juda qiyin va ba'zan imkonsiz bo'lgan shaxsiy ichki nizolar" [7].

A. A. Maksimovaning fikriga ko'ra, muloqot qobiliyatlari - bu uch guruh ko'nikmalarini o'z ichiga olgan murakkab, yuqori darajadagi qobiliyatlar:

axborot va aloqa (muloqot jarayoniga kirish, sheriklar va vaziyatlarni boshqarish, og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalarini o'zaro bog'lash qobiliyati), tartibga solish-kommunikativ (o'z harakatlarini, fikrlarini, munosabatlarini aloqa sheriklarining ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirish qobiliyati; ularga ishonish, yordam berish va qo'llab-quvvatlash qobiliyati; birgalikdagi muammolarni hal qilishda individual ko'nikmalarni qo'llash, shuningdek, birgalikdagi muloqot natijalarini baholash), affektiv-kommunikativ (muloqot sheriklari bilan his-tuyg'ularingizni, qiziqishlaringizni, kayfiyatingizni baham ko'rish qobiliyati; sezgirlik, sezgirlik, hamdardlik, g'amxo'rlik ko'rsatish; bir-birining hissiy xatti-harakatlarini baholash) [9].

L.A.Dubinaning so'zlariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolaning muloqot qobiliyatiga quyidagilar kiradi: hamkorlik qilish qobiliyati;

idrok etish va tushunish qobiliyati (ma'lumotni qayta ishlash); tinglang va eshitilgan; o'zingiz uchun gapiring [3].

Muallif O. N. Somkova maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot qobiliyatlarini "atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabatlarning konstruktiv usullari va vositalariga ega bo'lish, muloqot qilish qobiliyati va muloqot orqali paydo bo'lgan o'yin, kognitiv, kundalik va ijodiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish" deb ta'riflaydi. Muallif quyidagi ko'nikmalarni kommunikativ deb hisoblaydi:

1. Nutq qobiliyatlari: suhbatdoshni tinglash va uning fikrlarini to'g'ri tushunish, javobda o'z mulohazalarini shakllantirish, savollar berish, fikrni til orqali to'g'ri ifodalash, suhbatdoshning fikriga ko'ra og'zaki o'zaro ta'sir

mavzusini o'zgartirish, muloqotning hissiy ohangini saqlash, nutqni kuzatish. fikr yuritadigan til shaklining to'g'riligi, nutqingizni tinglang va uning me'yoriyligini nazorat qiling, kerak bo'lganda o'zgartirishlar kiriting.

2. Noverbal malakalar: mimika, imo-ishoralar, pozalardan o'rinli foydalanish; suhbatdoshning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyati.

3. Nutq odob-axloq qoidalari: suhbatga kirishish qobiliyati (do'stlar va notanishlar bilan qachon va qanday boshlash kerak); muloqotni davom ettirish va yakunlash qobiliyati (eshitish va tinglash, tashabbus ko'rsatish, yana so'rash, o'z nuqtai nazariningizni isbotlash, suhbat mavzusiga munosabatingizni bildirish, taqqoslash, misollar keltirish, e'tiroz bildirish, baholash); suhbatdoshga murojaat qilish shakllaridan foydalaning [4].

Muloqot qobiliyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

boshqalar bilan aloqa o'rnatish istagi ("Men xohlayman"), muloqotni tashkil qilish qobiliyati ("Men qila olaman"), bu o'z navbatida suhbatdoshni tinglash, empatiyani his qilish va ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati bilan tavsiflanadi;

boshqalar bilan muloqot qilishda rioya qilinishi kerak bo'lgan me'yorlar va qoidalarni bilish ("Men bilaman") [5]. Birinchi komponent ("istak sohasi") bolaning boshqalar bilan aloqa qilish istagini belgilaydigan muloqotga bo'lgan ehtiyojni o'z ichiga oladi. Unga ega bo'lmagan yoki kam rivojlangan bolalar chekinadilar. Ular ko'pincha vaqtlarini yolg'iz o'tkazishadi. Muloqotga bo'lgan ehtiyojning etishmasligi jiddiy kasallik - erta bolalik autizmi asosida.

Samarali muloqot haqida mavjud g'oyalardan foydalanish qobiliyati muloqot qobiliyatlarining uchinchi komponentidir ("mahorat sohasi"). U xabarlariga murojaat qilish va suhbatdoshning e'tiborini jalb qilish qobiliyatini, do'stona va asosli muloqotni, suhbatdoshni o'z fikri bilan qiziqtirish va uning nuqtai nazarini qabul qilish qobiliyatini, o'z fikriga tanqidiy munosabatda bo'lish qobiliyatini, tinglash qobiliyatini o'z ichiga oladi. va hissiy jihatdan empatiya qilish qobiliyati.

M. M. Alekseev va M. I. Yashinning asosiy muloqot qobiliyatlari quyidagilardan iborat: muloqotdagi faollik, nutqni tinglash va tushunish qobiliyati, vaziyatni hisobga olgan holda muloqotni qurish qobiliyati, bolalar va o'qituvchi bilan osongina aloqa qilish qobiliyati, aniq va aniq. o'z fikrlarini izchil ifoda etish, nutq odob-axloq shakllaridan foydalanish qobiliyati [7].

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyat sub'ektlari, uning faol tashuvchilari hisoblanadi. Muloqotda o'z xatti-harakatlarini nazorat qilishda o'zboshimchalikning paydo bo'lishi ularning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Muloqotni muloqotning

semantik yadrosi sifatida tushunish o'qituvchilarni maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ qobiliyat va ko'nikmalarni shakllantirish, shakllantirish va rivojlantirish zarurligini tushunishga olib keladi - bu juda murakkab jarayonning elementar birliklari. Bu ehtiyoj katta maktabgacha yoshdagi bolalar muloqotini rivojlantirish uchun sezgir davr emas, balki bola o'z muloqotini tashkil qilish uchun yangi talablarga duch kelganda, bolalar bog'chasi va maktab o'rtasidagi o'ziga xos "ko'prik" ekanligini anglash bilan kuchayadi.

Boshqalar bilan munosabatlarning ahamiyati juda katta va ularning buzilishi aqliy rivojlanishdagi og'ishlarning nozik ko'rsatkichidir. Tengdoshlari bilan kam muloqot qiladigan va muloqotni tashkil eta olmagani va boshqalarga qiziq bo'lmagani uchun ular tomonidan qabul qilinmagan bola o'zini yarador va rad etilgan his qiladi. Bu o'z-o'zini hurmat qilishning keskin pasayishiga, aloqalarda qo'rqqulikning oshishiga, izolyatsiyaga yoki aksincha, tajovuzkorlik va mojaroga olib kelishi mumkin[1]. Deyarli har bir bola hayotining muayyan davrlarida muloqot bilan bog'liq ba'zi qiyinchiliklarni boshdan kechiradi. Bu unda biror narsa noto'g'ri ekanligini anglatmaydi. Asosan, u muloqot qobiliyatlarini rivojlantirdi. Lekin ularni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish kerak. Albatta, bu bolaning o'zi uchun ham kundalik hayotida mavjud, ammo biz, kattalar, unga muammosiz muloqot qilish uchun qiyin, ammo zarur yo'ldan o'tishga yordam berishimiz kerak. Shu sababli, bu omil shaxsiy rivojlanish yo'lida tormoz bo'lib qolmasligi uchun bolaga yordam berish, boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatish kerak.

Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalar kattalar va tengdoshlar bilan munosabatlarida yangi xususiyatlarni rivojlantiradilar. Mustaqillik va xulq-atvorni anglashning o'sishi o'rganilgan axloqiy me'yorlar bo'yicha harakatlarda rahbarlik qilish qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi. Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolaning harakatlarini aniqlashni boshlaydigan ichki "axloqiy hokimiyatlar" paydo bo'ladi. Kattalarga munosabat shakllanayotgan hurmat tuyg'usida ifodalanadi. Bolalar kattalar bilan muloqot qilishda faol qiziqish bildiradilar. Turli tadbirlarda tengdoshlar bilan muloqot qilishning faol istagi "bolalar jamiyati" ni shakllantirishga yordam beradi.

Tengdoshlar bilan mazmunli muloqot katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirishda muhim omil bo'ladi. Kollektiv faoliyatda (o'yin, samarali, mehnat, musiqiy va badiiy, vosita, kognitiv va tadqiqot) 5-6 yoshli bolalar jamoaviy rejalashtirish ko'nikmalarini egallaydilar, o'z harakatlarini muvofiqlashtirishni, nizolarni adolatli hal qilishni o'rganadilar va umumiy natijalarga erishadilar. Vazifa bolalarning

o'zaro munosabatlarida kollektivizm va insonparvarlik tuyg'usining asoslarini rivojlantirishdir: bolalarda bir-biriga do'stona munosabat, sezgirlik, g'amxo'rlik, hamkorlikka intilish, umumiy maqsadlarga erishish, yordam berishga tayyorlik.

Shunday qilib, biz kattalar va bolalar bilan muloqot katta maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil faoliyati va boshqa faoliyat turlarining ajralmas qismi ekanligini aniqladik: o'yin, ishlab chiqarish, mehnat, musiqiy va badiiy, vosita, kognitiv va tadqiqot, o'qish.

Adabiyotlar:

- 1 O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. Maktabgacha ta'lim vazirligi MH-1-son buyrug'i. T.: 2018. 18 iyun.-31b.
2. Adilova S. Multimedia va ularni ta'lim jarayonida qo'llash // Pedagogika'tim-T.: TDPU, 2001. № 2. -B. 20-21/
3. Babaeva D. R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Nizomiy nomidagi TDPU .T.:2018.-139 b.
4. Berdalieva G. Bolalar she'riyati va maktabgacha yoshda mustaqil fikrlash // Til va adabiyot ta'limi. T.: 2018 - №11. B.40-43.
5. Доронова Т.Н. Развитие детей от 4 до 7 лет в театрализованной деятельности // Ребенок в детском саду. 2001. №2. С. 15-17
6. Дыбина О.В. Педагогическая диагностика компетентностей дошкольников. Для работы с детьми 5-7 лет: пособие. М.: изд-во Пресса, 2008. 64 с.
7. Краева А.А. Формирование коммуникативных умений у детей дошкольного возраста / А.А. Краева, С.Е. Привалова // Педагогическое мастерство и педагогические технологии: материалы X Междунар. науч. практ. конф. / редкол.: О. Н. Широков. - Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. -227 с.
8. Кулигина Е.А. Коммуникативные способности дошкольников как фактор социальной адаптации. / Е.А. Кулигина, Е.В. Кислякова // Воспитатель дошкольного образовательного учреждения. 2010. № 5. 61-64.
9. Леонтьев А.А. Психология общения. М.: Смысл, 1997. 365 с
10. Максимова А.А. Развитие коммуникативных умений младших школьников в сюжетно-ролевых играх // Начальная школа плюс До и После. 2005. № 2. С. 3-7.